

אני מבקש להודות לערן רולניק על הזמנתו.

עלה בדעתי שבערב חגיגי כזה, האמירה המדויקת ביותר שיכולה להיאמר על-ידי היא הקראה של איזשהו חלום כשלעצמו, כפי שהוא יכול להיות מדווח בפעם הראשונה ומהיד הראשונה על-ידי החולם אותו, אני למשל, או איזשהו שיר, על דייקנות מילותיו, פיסוקו ומשקלו. כלומר, עלה בדעתי שאפשר להקריא חלום או שניים, להוסיף ולהקריא שירים אחדים, ולהבטיח בכך שאיני מבזבז את זמנם של המקשיבים. אולם, מכיוון שהערב הזה מוקדש לפירוש החלום, כלומר לפרויקט הנתחני החלוצי, שמנסה להתחקות אחר תוכנו הסמוי של החלום ולמלאכה שהנפש עושה כדי לאפשר עליה של ייצוג שלו לרמה של מודעות, שתאפשר בתורה זכירה של ייצוג זה בְּזיכרון הער, אנסה כעת לומר מילים אחדות על מעין פרויקט שלקחתי על עצמי, כלומר על החיבור שעשיתי אני בין שפת החלום לשפת השירה.

לפני כעשר שנים, בְּמהלך קריאתו של חומר פסיכואנליטי תיאורטי, נתקלתי בְּשורות המצוטטות מתוך Cogitations, יומן המחשבות וההרהורים הפסיכואנליטיים של ווילפרד ביון. שורות אלה, שמצאו הד בליבי ומילאו אותי בהתרגשות, פתחו בפני הזדמנות שירית מהסוג שאני מאד אוהב. יכולתי להתמסר לכתבתו של פרויקט פואטי ארוך. אני מתרגם את הציטוט:

"אני מציע שבמקום שמישהו יכתוב ספר שנקרא 'פירוש החלום', יכתב ספר שנקרא 'פירוש העובדות', תוך תרגום של אותן עובדות לשפת חלום – לא כדי לעשות זאת כתרגיל פרברטי, אלא כדי ליצור תנועה דו-כיוונית."

אחרי שקראתי שורות אלה והן הדהדו בְּמחשבותי זמן מה, מצאתי את עצמי זוכר ומצטט באוזני חברי גרסאות מפורטות יותר, בְּאלה שעברו עיוות מסוים בְּזיכרון שלי, אלבורציה ופיתוח בתוך מחשבותי. זכרתי משהו כמו "במקום לכתוב בְּשפה מדעית על חלומות, טוב היה לו יכולנו לכתוב בשפה חלומית על מדע..." כאשר נחשפתי לְעיוות זה של הזיכרון שלי, לְשינויי הגרסאות הקלים, הם העלו חיוך מסוים על פני. נראה היה לי שזהו במובן מסוים מעין 'חלום כמוס' של תיאורטיקנים רבים, בְּפסיכואנליזה ובתחומי ענין אחרים, הנסיקה הזאת מהשפה המדעית, השיטתית והמעוגנת היטב במונחים מקובלים ובהכללות, לְשפה חלומית, רופפת, חפשיה, דחוסה וקפריזית לעיתים, בְּזו שיכולה אולי לבטא אופנויות של חשיבה שלא ניתן לנסחן בְּשפה הסדורה. מאוחר יותר, הפעם כבר באופן מודע יותר, חשבתי שאם יכול היה להיות מעניין לכתוב בשפה

חלומית על מדע (ויצא שקראתי מאז ספרים אחדים שקרובים לכך, באופן ראוי לקנאה, ספר של אריק רוהד למשל), יכול להיות מעניין לא פחות לכתוב בשפה שירית על חלום, ובאופן טרנסיטיבי למעשה גם על מדע. כלומר, עלה בדעתי שהשפה השירית אותה אני כותב, אולי אפשר אפילו לומר המצב ההוֹיִתי בו אני כותב, מקרב אותי במידה רבה למה שביון מכנה 'שפת החלום'. הרגשתי שנפלה בחיקי נחלה נפלאה, שאנסה כעת לגלות את צפונותיה, את 'פרדס יפה' שלי ואת 'ברכת מים'...

יצאתי אם-כן לדרך, שנראתה יומרנית אך גם אתגרית משהו בתחילתה, ובמשך שמונה שנים עסקתי בָּמה שמבחינתי היווה חשיפה אישית מרחיקת לכת; תיעדתי בשירים את חלומותי, ניהלתי מעין יומן חלומות שירי, אשר מבחינתי, בְּאיזה אופן מחויך ביני לבין עצמי, היה באופן עקיף גם פרויקט פסיכואנליטי. נמצאתי במשך שנים בתוך מערבולת של כתיבה שמנסה לתעד דוקא בְּשפה דחוסה, אסוציאטיבית ומטפורית של שירה, איזור נפשי שלא יכולתי לכתוב עליו בְּכָלִי מתאים יותר, מהימן ומדויק יותר.

אולם, כבר במהלך הכתיבה של השירים ועוד יותר מכך, כאשר עסקתי בעריכתו של הספר, בְּסִלְקִיָה של השירים שיכנסו לתוכו, עלה בראשי ההרהור בשאלה, **מתי נחלם החלום?** האם אכן תיעדתי חלומות בְּשיר, או כמו בכתיבה של שירים אחרים נטלתי לעצמי את החירות לחלום במהלך הכתיבה? האם אני מתאר את מחשבותי באותה שעת לילה, כאשר התרחש במוחי איזה אירוע שאיני יכול לומר עליו דבר, שכן הייתי נתון באותה עת בְּשִׁינָה עמוקה, או אולי חלמתי בְּרָגְעִים בהם הקצתי בבוקר, כלומר הענקתי מעין מובן שבדיעבד להתרחשות הלילית ההיא, מספר אודותיה איזה סיפור, חווה איזו חוויה, משוּוֹה בְּעִיני-רוחי רטרואקטיבית איזה רישום של החושים? כיצד אני יכול לספק תיאור, לא כל שכן בְּשִׁפָּה של שיר, לְמָה שהכי היטב ידוע לי שהוא לא-מודע עבורי? האם ייתכן שהחלום הוא אכן אירוע כלשהו המתרחש בשנתי, אך תוכנו, הנרטיב שלו, הם המעט שאני יכול לחלץ בְּמודעות של היקיצה מאותו אירוע סמוי מעין ומלב? ראיתי בעיני רוחי את הלא-מודע הזה שמבצבץ בחלומי, בדומה למאגר שממנו אני שואב את שיכי בדרך-כלל, כְּמֵעֵין מערכת מסועפת ומשוכללת של צנרת ותעלות תת-קרקעיות, שבהם זורם ביוב נפלא של חומרים ראשוניים, לצד חומרים אחרים, שנפשי, קרוב לודאי, ביקשה שלא להעלותם על הדעת. כל ההתרחשות הפלאית הזו קורית מתחת לפני השטח, וגם אם אני מקדיש את חיי לחקירתה וללמידתה, עדיין היא פועלת בהיסח-דעתי. המעט שאני יכול לדעת עליה נגלה כאשר שנתי כוֹפֶה עלי התרשלות מסוימת בְּשמירה הקפדנית על פתחי הביוב הזה. בְּשִׁעָה שאני מקיץ, המכסים הכבדים של מודעותי המתעוררת מוֹשְׁבִים אל הפתחים הפעורים הללו, ולפעמים אני

מצליח לחלץ איזה בדל-קצף שנותר מאחור מן הזרימה העשירה. קצף אוורירי זה, שאפשר להניח שלמעשה הוא זה שמתכנה בשפתו של פרויד 'מחשבות חלום', ואני מניח שיש בו מן ה-DNA של הלא מודע-שלי, הפך למחצב ממנו "נחלתי את שיירי". אך האם לפיכך, זהו אכן שיר חלום? אולי זהו המעט, הלקט מפאת שדה-החלימה, שמודעותי הצליחה לנעוץ בו אצבעות ולאחוז בו כמוצאת שלל רב. אולי כל החלום הזה הוא פרי מלאכתה החרוצה של מודעות עמלנית, שמן הסתם היא עירה...

אני נדרש בנקודה זו לספר "פירוש החלום" ולאבחנה שפרויד עושה בין 'מחשבות החלום', 'תוכן החלום' ו'עבודת החלום'. פרויד מתאר את המהלך הכפול שמתרחש בעת הינוצרו של החלום, זה המכונן את 'מחשבות החלום' והגלגול של מחשבות אלה לתוכנו. 'מחשבות החלום' אינן מודעות, הן התשתית, מה שאני מדמה לזרימה הביובית התת-קרקעית, המאגר הנובע של חומרים ממנו שואבים החלום ומה שיכול להתגלגל ולהיות גם החשיבה המודעת. לנגד עיני, המתייחסות כרגע להתהוותה של השירה, אני מדמה את 'מחשבות החלום' הלא מודעות ל- reservoir הפנימי העומד לרשותנו ויכול פוטנציאלית לשמש את תהליך הכתיבה. תהליך זה, שאני שואב את תפיסתי לגביו מהמשגותיו של פרויד לגבי החלום, מתקיים במקביל והוא זה המגלגל את 'מחשבות החלום' הלא-מודעות, את אותו מאגר, לכלל 'תוכן-חלום'. זהו המהלך של 'מלאכת החלום'. 'מלאכה' זו אני מדמה, ואיני הראשון שעושה זאת, למעשה של כתיבת שירה. אמנם, מובן שהחלום הלילי, זה שמתרחש בשעה שאנו ישנים, הוא לא-מודע במידה רבה מאד, אך איני בטוח שאנו יכולים להסיק מכך שהוא שואב בהכרח משכבות עמוקות יותר של המאגר הלא-מודע הפנימי שלנו, מזה שאליו מצליחים להגיע משוררים אחדים בפעולה הקמו-מודעת של כתיבת השיר. הרי לא פעם, אנו נתקלים בתיאורי חלומות שנדמים כהתרחשויות אקטואליות ממש, רוויים בחומרים ובדינאמיקה חלומית שכמו לקוחים מן החיים הערים של החולם. מכך אין להסיק בהכרח, כי מלאכת-החלום לא הערימה על מודעותו של החולם, בכך שהפגישה אותו ב'תוכן-חלום' המדמה באופן מטעה חומר אקטואלי מחייו הערים, אולם אנו, כמאזינים לדיווחי חלומות אלה, תוהים לרגע אם חלום מתואר כאן או התרחשות מן היומיום.

לעומת זאת, משוררים אחדים ניחנו ביכולת להפיק, או לחצוב, בפעילות הכמו-ערה של כתיבת שירתם, חומרי שיר והתרחשות שנדמים כשואבים ממעיינות עמוקים ביותר של תודעתם. (איק התרחקתי מדימוי הביוב...).

מתוך כך, מתבקש שאת 'תוכן החלום', זה הגלוי והמדווח, אני משוֹה לשיר עצמו, לרפורטאז' המילולי, לאמירה, לתוצר הסופי והמחייב לכאורה, זה שאנו שומעים, או קוראים, ומתקרבים אליו לאט, עם הנכונות שלנו לחלום את עצמנו או את הרגע באמצעותו, או לחילופין ניגשים אליו עם אזמל המנתחים בידנו.

תוכן חלום (CS) - שיר

עבודת חלום (Function) - ⤴ כתיבה

מחשבות חלום (UCS) - ⤴ ביוב

מכאן אני מציע השוואה נוספת, כְּזו הקשורה לקריאה של החלום, או של השיר. אני מבקש בנקודה זו להביא מדבריו של פרויד בהערת שוליים מאוחרת בתוך הספר "פירוש החלום" משנת 1925:

"בעבר התקשיתי מאד להרגיל את הקוראים להבדיל בין תוכן החלום הגלוי למחשבות החלום הסמויות. שוב ושוב העלו טיעונים וטענות המבוססים על החלום הבלתי מפורש, כפי שהוא נשמר בזיכרון, ולא שעו לתביעה שיש לפרש חלום. עתה, לאחר שהאנליטיקאים לכל הפחות השלימו עם הצורך להחליף את החלום הגלוי בְּמוֹבן שנמצא לו בעזרת הפירוש, לוקים רבים מהם בבלבול אחר, שבו הם דבקים בעקשנות. הם מחפשים את מהות החלום בְּתוֹכֵן סמוי זה, ומתעלמים מן ההבדל בין מחשבות החלום הסמויות לבין מלאכת החלום. לאמיתו של דבר, החלום אינו אלא צורה מיוחדת של החשיבה שלנו המתאפשרת מתוך התנאים של מצב השינה. מלאכת החלום היא זו המכוננת צורה זו ורק היא לבדה הִנְהָה הדבר המהותי לחלום, ההסבר ליחודו... " (עמ' 464, העי' שוליים).

פרויד, אם כן, מבקש לשכנע שאין להתייחס אל החלום על-פי מה שנדמה לנו שהן המחשבות הלא-מודעות שבבסיסו, או על-פי התוכן המודע והגלוי המדווח, אלא לנסות ולהתחקות אחר מלאכת-החלום, התהליך הנפשי הפרטיקולארי המכונן אותו. ההקשבה למטופל השוטח את חלומו בְּשֵׁעה הטיפולית, או האנליטית, יכולה להיעשות דרך הפריזמה של פְּלִי הניתוח החשובים שפרויד הנחיל לנו, כמו שהקריאה של שיר יכולה להיעזר בתפיסותינו וידיעותינו המוקדמות על ניתוח השיר.

אולם, נראה לי כי היבט חשוב מאחד את שתי הפעולות הללו; **האפשרות לחלום** מחדש את החלום המדווח, או **האפשרות לחלום** את השיר הנקרא. פעולת חלימה זו מהותית להקשבה ולרצפטיביות, לקליטות, לדקויות ולדינאמיקה, הן של החלום והן של השיר. המציאות הרגשית-נפשית המועברת באמצעות החלום, או השיר, נתפסת על-ידינו באופן ישיר ולא על-ידי החושים, אשר יכולים רק להסוות ולחסום את התגלותה. תפיסת המציאות הנפשית האינטואיטיבית הזו יכולה להתחוויר רק באמצעות תהליך יצירתי פנימי המערב הרהור, או חלימה (ביון מכנה חלימה ספציפית זו בשם הנרדף reverie), המעלים בנו איזשהו רישום פנימי כאשר המטופל אומר את דבריו. כלומר, אין באפשרותנו לראות את החלום, או לתפוס את השיר בעינינו הערות והפקחות, אלא בעיני רוחנו בלבד. הקושי הגדול שלנו ביחס להרהורים אלה שלנו הינו חמקמקותם והתפוגגותם המהירה. הרהורים/חלומות (reverie) אלה הנם מעין מקבילה ערנית לחלימה (dreaming) מתוך שינה, ומהווים גם הם אמצעי יקר-ערך להתודעות שלנו לשולי תהליכים לא-מודעים המתרחשים בתוכנו.

אם ננסה להתייחס באופן דומה אל קריאת השירה כְּנשענת על מצב נפשי אינטואיטיבי של הענות לחלימה, של הרהור וקליטות, הרי שגישה המחייבת מודעות עירה, שימת-לב והתייחסות רבות מדי לאמצעים שיריים צורניים (הווי אומר הדימויים, הצורות, המשקל, ההתאמה, החריזה וכו') עלולה להוות מחסום ובלם לתהליך החלימה של השיר, להבנתו המעמיקה ולאינטואיציה הנוולדת ממנו, יותר מאשר ערוץ מעניין, או פוקח עיניים, נוסף.

הקושי הזה להתמסר למצב ההווה השונה, אשר אני מכנה כאן חלימה בהקיץ או חלימה מחדש, ואשר מחייב 'התעלמות' מסוימת מן ההיבטים הקונקרטיים של העשייה האמנותית תוך היענות ו'כניעה' לאלוהיה, הינו חוויה מוכרת לכל מתלמד בתחום כלשהו באמנות. כמי שמתוודע בלימודיו ל'אמצעים האמנותיים' בהם נעשה שימוש בְּיצירה עימה הוא נפגש, הוא שומע היטב את חריקות גלגלי-השיניים של העשייה היצירתית ומתקשה להיות מוקסם ממה שיש לאותה יצירה להציע לו. במידה דומה, אני יכול להצביע גם על המכשלות הרבות שיש לְנטיה 'לשיר' את המדע, או 'לשיר' את הפסיכואנליזה, להתקשט בְּשירה ולתקוע נוצה פיוטית בְּפדחת קירחת מְכַי יכולת לומר דבר מה ברור. כלומר, לנסוק לכאורה אל הפואטי, להתפיף במקום לנקוב בעמדה.

מה שאני מציע כאן אינו חדש כלל למי שבקיא בספרות הפסיכואנליטית של 30 או 40 השנים האחרונות, בעיקר מאז התייחסויותיו של ביון ל'מלאכת החלום אלפאי' ול-Reverie, אולם יש בו אולי כדי לשפוך אור, או אם יורשה לי בהשאלה, לשפוך מידה אופטימלית של חשיכה, על

השאלות שניסחתי מוקדם יותר. לא לגמרי ברור, אם כן, מתי נחלם החלום עליו מדווח המטופל בשעה האנליטית, או שעליו דיווחתי אני בשפה של השיר. יש להניח שבאופן חלקי הוא נחלם בתהליך שפרויד מכנה 'מלאכת החלום', כלומר בתהליך הפנימי המורכב שמתרחש בזמן השינה, אך אין להוציא מכלל אפשרות שנוספים לתהליך זה תהליכים נוספים, המתרחשים מיד בשעת היקיצה, כלומר במעין שיחזור רטרואקטיבי המעניק תוכן, מלל ומובן, הניתנים לזכירה מודעת, ואולי גם במהלך הדיווח המילולי על החלום, או בשעה שמתפנים להכביר אסוציאציות לרישומים או רעיונות מתוכו. לכך אפשר לטעמי להוסיף גם את החלימה המשותפת לשני המשתתפים בתוך שעה אנליטית, שהמקבילה השירית שלה היא הקריאה החולמת של הטקסט השירי, יצירתו מחדש בעיני הרוח, או חלימתו השניה במהלך הקריאה. איני מתכוון לשלול כמובן את החשיבה האפולטיטית, הסדורה, המובנית והרציונלית, הנחוצה כל-כך במעשה הפסיכואנליטי, אולם ניסיתי במילים אחדות להוסיף מימד דיוניסי מתבקש, הן להקשבה הפסיכואנליטית והן לקריאת השירה הרבו לחלום...

שירים מתוך "מחברת היקיצות" מאת רובי שונברגר

התן לעולם אינו מתנמנם על גבו.
הבתים הראשונים בגן-עדן נבנו על קורות עץ:
לבני אדמה הרוכה מצפות באריזי כורכר.
בגינה הזדקרו ברושים, פרחו הרדופים, שיטות
ולנטנות... קדחת השחת עדין לא נודעה

ובדיונות מתחת לכפת שמים בהירה
רצו ילדים לחוג התעמלות.
בגן-עדן התודעתי לקסמה של הלמברטה
עם גדילי הפלסטיק הצבעוניים המתבדרים בנסיעה
משתלשלים מידיות ה"אן-אן"

ולכחה המפתה כשהיא נעצרת ליד הבנות,
קיקלופ מבריק חד-עין, נוהמת, מבטיחה
ריגוש עד צויחה, הרגלים צמודות בצד שמאל והרוח
באמירי שמלה קלה, אבל על הכביש - כידוע -
התן לעולם אינו מתנמנם על גבו.

מתחת ליסודות הבית נתגלתה אנדרטה
לזכר של האדם הניאוליטי,
משורר החנית והגרזן, חרוזן ביקוע העצם.
אחרי שלושה ימי עמל, במברשת קלה, מפוח
עדין - נחשפה סבת למותו הפתאמי

מיד אחרי ארוחת עשר: מכה יבשה
ברקתו השמאלית - שנפצה מעצמת המהלומה -
גררה שרשרת קרעים פנימיים ומות.
זקנו מקפד, בגדיו ושאר
חלקי גופו נשתמרו יפה.

מתוך מערה שלוח רציף עץ
שאליו קשורות, עוגנות, מכוניות שרד:
ראש העיר, מצלם ליד השירים
רואה בחזונו גל נלהב של תיירים
המפרנס קיוסק ופקח חניה.